

УДК 343.985:343.14

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.25>

МЕТОДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Чорноус Юлія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

Дульський Олександр Леонідович,
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,
заслужений юрист України,
адвокат, докторант
Національної академії внутрішніх справ

Наукова стаття присвячена висвітленню загальної характеристики методико-криміналістичного забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні (на прикладі діяльності слідчого). Наголошено, що особливе місце у криміналістичному забезпеченні посідає методико-криміналістичне забезпечення, адже воно як враховує складники техніко-криміналістичного та тактико-криміналістичного забезпечення, так і має самостійне значення і зміст. Зауважено, що збирання доказів як наскрізний елемент має ключове значення серед завдань криміналістичної методики.

Метою статті є надання загальної характеристики методико-криміналістичного забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні (на прикладі діяльності слідчого).

Під час аналізу як кримінального процесуального законодавства, так і наукових джерел у галузі кримінального процесуального права і криміналістики авторами було висвітлено такі поняття: «криміналістична методика», «збирання доказів», «слідчий» та ін.

Автори зупинилися і на висвітленні чотирирівневої класифікації криміналістичних методик, істотних ознак окремих криміналістичних методик, елементів структури методики розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень, етапів розслідування кримінальних правопорушень у криміналістичній методиці.

У статті зауважено, що від правильного процесу збирання доказів не лише у кримінальному процесуальному, а і криміналістичному аспекті залежить отримання належних та допустимих доказів, що забезпечує результативність досудового розслідування та загалом кримінального провадження.

Автори дійшли висновку, що використання методів і засобів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики за конкретних умов, враховуючи загальні положення криміналістичної методики під час збирання фактичних даних (у кримінальному процесуальному аспекті) чи криміналістично значимої інформації (у криміналістичному аспекті), що реалізується у комплексі, становить основний зміст методико-криміналістичного забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *техніко-криміналістичне забезпечення, тактико-криміналістичне забезпечення, криміналістична методика, кримінальне правопорушення, ефективність.*

Chornous Yuliia, Dul'skyi Oleksandr. Methodological and forensic providing of collection of evidence in criminal proceedings

The scientific article is devoted to the coverage of the general characteristics of methodological and forensic evidence collection in criminal proceedings (on the example of the investigator's activity). It is emphasized that a special place in forensic security is occupied by methodical

forensic security, because it both takes into account the components of technical criminalistic and tactical forensic security, and has an independent meaning and content. It is noted that the collection of evidence as the main element is of key importance among the tasks of forensic methods.

The purpose of the article is to provide a general description of methodological and forensic support for evidence collection in criminal proceedings (on the example of the investigator's activity).

During the analysis of both criminal procedural legislation and scientific sources in the field of criminal procedural law and criminology, the authors highlighted the following concepts: "forensic methodology", "collection of evidence", "investigator", etc.

The authors focused on the highlighted: four-level classification of forensic methods; essential features of individual forensic methods; elements of the structure of the method of investigation of certain types (groups) of criminal offenses; stages of investigation of criminal offenses in forensic methodology.

The article notes that obtaining proper and admissible evidence, which ensures the effectiveness of pre-trial investigation and criminal proceedings in general, depends on the correct process of evidence collection not only in the criminal procedural aspect, but also in the forensic aspect.

The authors came to the conclusion that the use of methods and means of forensic techniques, means of forensic tactics under specific conditions, taking into account the general provisions of forensic methods during the collection of factual data (in the criminal procedural aspect) or forensically significant information (in the forensic aspect), implemented in a complex, constitutes methodical and forensic support for gathering evidence in criminal proceedings.

Key words: *technical criminalistic ensuring, tactical forensic ensuring, forensic methodology, criminal offense, effectiveness.*

Постійне вдосконалення злочинної діяльності зумовлює підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, яка виявляється як у кримінальному процесуальному, так і криміналістичному аспектах. Відбувається розробка нових науково-технічних засобів і методів їх використання, тактичних прийомів та їх систем, криміналістичних рекомендацій під час розслідування кримінальних правопорушень, а також розробка методик розслідування окремих видів та груп кримінальних правопорушень.

Особливе місце у системі криміналістичного забезпечення посідає методико-криміналістичне забезпечення, адже воно як враховує складники техніко-криміналістичного та тактико-криміналістичного забезпечення, так і має самостійне значення і зміст. Серед завдань криміналістичної методики ключове місце посідає її наскрізний елемент – процес збирання доказів, адже від правильного збирання доказів залежить ефективність та результативність усього кримінального провадження щодо кожного кримінального правопорушення. Саме тому актуальним залишається питання методико-криміналістичного забезпечення збирання доказів уповноваженими суб'єктами, і зокрема, до прикладу, слідчим як «ключової»

фігури зі сторони обвинувачення у кримінальному провадженні.

Мета дослідження – дати загальну характеристику методико-криміналістичного забезпечення збирання доказів (на прикладі діяльності слідчого).

Криміналістична методика є доволі актуальним напрямом у криміналістиці, що викликано низкою обставин. З цього приводу доцільно підтримати В.В. Тіщенка, який зазначив такий їх перелік: 1) внаслідок зміни суспільно-економічних відносин з'явилися нові види кримінальних правопорушень, набули поширення організовані злочинні формування, зросла та зміцніла професійна і рецидивна злочинність, що викликало необхідність наукової розробки нових і значного оновлення наявних окремих методик розслідування; 2) теоретичні основи криміналістичної методики значний час комплексно і різносторонньо не розроблялись, що можна пояснити накопиченням, осмисленням, переробкою та адаптацією знань зі сфери філософії, кібернетики, теорії управління і теорії інформації, праксеології та інших природничих і гуманітарних наук, що зумовило розширення, оновлення, перегляд та систематизацію понятійного апарату цього розділу криміналістики; 3) окремі наявні методики мали різну, інколи не досить

продуману структуру, що позначалося і на їх змісті, сприйнятті, теоретичному осмисленні та ефективності практичного застосування [1, с. 176].

Криміналістична методика як елемент криміналістичного забезпечення тісно пов'язана із загальною теорією криміналістики, криміналістичною технікою та тактикою [2, с. 568–569]. Рекомендації, що у ній містяться, не є простим поєднанням положень криміналістичної техніки і тактики, а являють якісно новий засіб для вирішення завдань розслідування на основі пристосування цих положень до конкретних умов виявлення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказової інформації під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень або їх групи [3, с. 399]. Зважаючи на це, криміналістична методика являє собою відносно самостійний розділ криміналістичної науки і може розглядатися як її підсистема [4, с. 252].

Звертаємо увагу на те, що в наукових та навчально-методичних працях використовують як поняття «криміналістична методика», так і «методико-криміналістичне забезпечення». Їхній зміст характеризується наявністю спільних ознак, однак ці поняття не синоніми. Поняття «криміналістична методика» розглядають у кількох значеннях: як частину науки криміналістики, складник навчальної дисципліни «Криміналістика» та систему рекомендацій для реалізації на практиці під час розслідування певних видів кримінальних правопорушень. Власне, методико-криміналістичне забезпечення пов'язують із практичним складником, реалізацією поставлених завдань, зокрема, діяльністю слідчого та інших уповноважених суб'єктів щодо реалізації завдань кримінального провадження. Наприклад, поняття «методико-криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру» [5, с. 367–385], «методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності» [6, с. 176], «методико-криміналістичне забезпечення процесу розслідування», методико-криміналістичне забезпечення профілактики кримінальних правопорушень», «методико-криміналістичне забезпечення судового розгляду» [4, с. 247]. Тому таке «манев-

рування» необхідне для правильного тлумачення та використання термінів.

Криміналістичну методика визначають як «завершальний розділ науки криміналістики, що являє собою систему наукових положень і сформованих на їх основі практичних рекомендацій, що забезпечують ефективність діяльності слідчого та інших компетентних суб'єктів з розслідування та попередження окремих видів кримінальних правопорушень» [2, с. 569].

Слушно зауважити, що нині більшість науковців розглядають криміналістичну методика зі сторони уповноважених суб'єктів, в основному, слідчого [7, с. 423; 8, с. 347; 3, с. 251–511; 9, с. 269–464]. Відповідно, і основні поняття цього розділу криміналістики формують, спираючись на діяльність слідчого. З розвитком криміналістики як науки вона починає вирішувати нові представлені перед нею завдання, тому не можна погодитись з тим, що суб'єктами криміналістичної методика є лише слідчий чи інші співробітники правоохоронних органів. До вирішення професійних завдань у сфері криміналістичної методика залучаються у тому числі й адвокати-захисники, слідчі судді і суд. Однак у межах дослідження головна увага буде спрямована саме на діяльність слідчого.

Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК України) слідчий – це «службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень» [10].

Саме він є тим центральним суб'єктом сторони обвинувачення, який застосовує широкий спектр рекомендацій, що містяться у криміналістичній методиці, зважаючи на: а) обов'язок здійснення ним досудового розслідування з метою встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, і як наслідок виконання завдань кримінального провадження; б) володіння ширшими

повноваженнями щодо збору фактичних даних, аніж інші учасники сторони обвинувачення (потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України); в) професійність.

Що ж до збирання доказів, то, як слушно зауважує О.В. Капліна, цей процес є складною комплексною діяльністю суб'єктів доказування з виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку доказів [11, с. 223], що можна взяти за основу.

Окремо слід наголосити на тому, що під час проведення досудового розслідування діє як слідчий, так і захисник, що породжує змагальний кримінальний процес (ст. 22 КПК України), адже захисник теж уповноважений збирати докази (ч. 3 ст. 93 КПК України). Незважаючи на те, що їх основна діяльність спрямована на вирішення завдань кримінального провадження, що передбачені у ст. 2 КПК України, їх повноваження у кримінальному провадженні відрізняються. У слідчого – встановити всі ті обставини у кримінальному провадженні, що підлягають доказуванню (розкрити та забезпечити розслідування кримінального правопорушення), а у захисника – забезпечити захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення [12]. Тому методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні слідчого та захисника має як спільні, так і відмінні ознаки та способи реалізації поставлених завдань.

Нині є чимало класифікацій криміналістичних методик. Їх виділення допомагає слідчим належним чином виконувати свої функції, ефективно організувати свою діяльність щодо збирання доказів.

Що ж до забезпечення підвищення «ефективності розслідування», то доцільно висловити окремі позиції тлумачення

Європейського суду з прав людини, які були структурно висвітлені В.В. Гвоздюком. Так, Європейський суд з прав людини тлумачить «ефективність розслідування» у своїх рішеннях, що стосується і методичного забезпечення розслідування таким чином [13, с. 190–191]: «характер і межі розгляду, що відповідають мінімальному критерію ефективності розслідування, залежать від обставин справи. Вони оцінюються на підставі всіх фактів і з урахуванням практичних реалій слідчої роботи. Не видається можливим звести різноманітність ситуацій, які можуть статися, до простого переліку слідчих дій та інших спрощених критеріїв» [14]; «ефективне розслідування передбачає своєчасність і відсутність непотрібних затримок» [15]; «розслідування не буде ефективним, доки всі докази не будуть детально вивчені, а висновки не будуть обґрунтовані» [16]; «для того щоб розслідування обставин смерті було ефективним, держава повинна вживати всіх необхідних і доступних заходів для отримання відповідних доказів, незалежно від того, чи знаходяться вони на території держави, яка проводить розслідування» [17]; «позитивний обов'язок держави за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вимагає існування ефективної незалежної судової системи... Вона має передбачати порядок незалежного та неупередженого офіційного розслідування, здатного встановити причину тілесних ушкоджень та визначити винних осіб з метою їх покарання» [18].

С.С. Чернявський вважає, що предметом пізнання у методиці розслідування є закономірності, що об'єднують певні види кримінальних правопорушень, які побудовані за кримінально-правовою ознакою, в основі якої є об'єкт злочинного посягання, або групи кримінальних правопорушень, виділені за іншими, криміналістично значущими ознаками (елементи механізму вчинення кримінального правопорушення або їх ознаки [19, с. 272].

Слушно підтримати уже наявну в науці основну чотирирівневу класифікацію криміналістичних методик:

I. Видові криміналістичні методики, тобто за видами кримінальних правопорушень, які представлені у особливій частині КК України [2, с. 574].

II. Внутрішньовидові криміналістичні методики виділяються в межах одного виду (групи) кримінальних правопорушень за будь-якими окремими криміналістично вагомими або за кваліфікуючими ознаками (наприклад, виділені по способу вчинення кримінального правопорушення – методика розслідування кишенькових крадіжок; по способу та місцю вчинення кримінального правопорушення – методика розслідування квартирних крадіжок) [20, с. 43].

III. Міжвидові (групові, комплексні) криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень – відображені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних кримінально протиправних дій, об'єднаних на підставі одночасного врахування кримінально-правових і криміналістичних критеріїв. Спільність цих проявів зумовлена тим, що дії охоплюються єдиним умислом організаторів, підбурювачів, пособників і виконавців, спільною метою й мотивами, загальним механізмом реалізації злочинного задуму тощо. Наприклад, ідеться про єдиний ланцюг злочинної поведінки, зокрема про технологію злочинного збагачення, або злочинної діяльності [2, с. 574–575].

IV. Позавидові методики виділяються за окремими криміналістично значущими ознаками, які мають значення під час розслідування кримінальних правопорушень (будуються за такими ознаками, як: місце вчинення кримінального правопорушення; характеристика особи кримінального правопорушення; кількість часу, що минула з моменту вчинення кримінального правопорушення; кількість слідчих, що беруть участь у розслідуванні [21, с. 117] тощо).

Варто підтримати думку В.А. Журавля, що найбільш істотними ознаками окремих криміналістичних методик (на стадії досудового розслідування) є такі: а) основу їх змісту становлять комплекси упорядкованих прийомів, методів, засобів та рекомендацій типізованого характеру, що знаходять своє відображення в різних рівнях їх упорядкування (базові, родові, міжродові, видові, підвидові, комплексні та інші методики); б) окрема криміналістична методика є науковою абстрактною категорією (інформаційна модель пізнавальної спрямованості, в якій відображаються

типові відомості про кримінальне правопорушення, процес його розслідування); в) відомості в криміналістичній методиці можуть бути викладені в описовій та формалізованій формі у вигляді відповідних програм розслідування, алгоритмічних схемах дій тощо; г) сферами реалізації криміналістичних методик є розслідування кримінальних правопорушень різної категорії; г) кінцевою метою методики розслідування кримінальних правопорушень є виявлення, збирання, оцінка і використання доказів [4, с. 251].

Тому і важливо визначати збирання доказів одним із важливих завдань криміналістичної методики, адже правильне виконання цього процесу не лише у кримінальному процесуальному, а і криміналістичному аспекті сприяє здобуттю належних та допустимих доказів, що забезпечує результативність досудового розслідування та загалом кримінального провадження.

Структура методики розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень включає такі елементи, як: криміналістична характеристика кримінального правопорушення; обставини, які підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення; типові ситуації й дії уповноважених осіб на початковому етапі розслідування; особливості початкового етапу розслідування; наступний етап розслідування і тактика окремих процесуальних дій; профілактична діяльність уповноважених осіб під час розслідування кримінальних правопорушень [22, с. 404; 23; 24, с. 374].

Застосування засобів криміналістичної тактики та методів і засобів криміналістичної техніки за конкретних умов (наприклад, під час розслідування певного виду кримінального правопорушення, або інші умови, зважаючи на вищевикладену класифікацію криміналістичних методик) під час збирання фактичних даних (у кримінальному процесуальному аспекті) чи криміналістично значимої інформації (у криміналістичному аспекті) у комплексі і становлять методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні.

Цікавою є думка В.М. Шевчука, який зауважує, що методико-криміналістичні рекомендації та формалізована форма їх

викладення набувають ознак технологічності розслідування кримінальних правопорушень. Після чого вчений додав, що в такому розумінні окрема криміналістична методика розглядається як своєрідна технологія збирання, оцінки і використання доказової інформації на досудовому розслідуванні або як технологія виявлення, розслідування та профілактики певних видів та груп кримінальних правопорушень [4, с. 253]. Криміналістичною технологією є «система теоретичних положень щодо основоположних засад практичної реалізації послідовних процесів у експертній та слідчій діяльності, що знаходить своє відображення у системі загальнотеоретичних положень криміналістики, а також загальних положень криміналістичної техніки та експертних досліджень, криміналістичної тактики та криміналістичної методики» [25].

Слушно зупинитись і на тому, що у криміналістичній методиці розглядають початковий і наступний етапи розслідування кримінальних правопорушень [26, с. 176; 5, с. 381].

Початковий етап розслідування розпочинається з моменту внесення інформації про кримінальне правопорушення у ЄРДР та триває до моменту висунення принаймні одній особі законної й обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення [27, с. 417].

Зважаючи на положення кримінального процесуального законодавства, розпочинати досудове розслідування до внесення відомостей до ЄРДР забороняється, що передбачено ч. 3 ст. 214 КПК України. Проте у цій же частині статті КПК України закріплено, що у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), а для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідчення; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім

предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей» [10]. Також є і свої особливості у випадку виявлення ознак кримінального правопорушення на морському та/чи річковому судні.

На початковому етапі розслідування обов'язковими для виконання є такі завдання: встановлення відсутності/наявності події кримінального правопорушення (місце, час, спосіб та інші обставини); встановлення складу визначеного кримінального правопорушення (спосіб, час, місце, мета/мотив, повторність, вчинення групою осіб/організованою групою та інші обставини); встановлення фактичних даних, що вказують на конкретну особу, яка могла вчинити кримінальне правопорушення (мотив і мета вчинення особою кримінального правопорушення, форма вини тощо); забезпечення здійснення кримінального провадження [27, с. 417].

Початковий етап досудового розслідування характеризується застосуванням таких прийомів, за допомогою яких можна встановити: просторово-часові зв'язки між окремими слідами кримінального правопорушення та обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні обставини) [28, с. 110–111]. Тому слушним є твердження О.В. Пчеліної, що цей етап розслідування вирішує завдання, спрямовані не лише на встановлення особи правопорушника, а й на збір достатньої доказової бази про її причетність до вчинення одного чи декількох кримінальних правопорушень, про її злочинні зв'язки тощо [29, с. 169].

Зважаючи на положення чинного кримінального процесуального законодавства України, наступний етап розслідування розпочинається після вручення особі повідомлення про підозру та закінчується після вчинення прокурором дій, що передбачені ч. 2 ст. 283 КПК України. Ними є: закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або вихов-

ного характеру [10]. Під час цього етапу сторона обвинувачення теж може збирати доказову інформацію, наприклад допитувати підозрюваного, додатково допитати потерпілого, провести обшук тощо.

Таким чином, використання методів і засобів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики за конкретних умов (приміром, під час розслідування певного виду кримінального правопорушення), враховуючи загальні положення криміналістичної методики під час збирання фактичних даних (у кримінальному процесуальному аспекті) чи криміналістично значимої інформації (у криміналістичному

аспекті), у комплексі і становлять основний зміст методико-криміналістичного забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні.

Тому методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні слідчого та захисника має як спільні, так і відмінні ознаки та способи реалізації поставлених завдань. Ключовими відмінностями є: власне суб'єкти; коло повноважень суб'єктів під час збирання доказів; зміст відповідних знань, умінь та навичок та ін. Натомість, спільною є загальна мета – забезпечення досягнення завдань кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тіщенко В.В. Сучасний стан і деякі проблеми розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 170–180.
2. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.
3. Криміналістика : підручник для студентів вищих навчальних закладів / К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
4. Шевчук В.М. Концептуальні основи формування окремих криміналістичних методик (проблеми визначення поняття та ознак). *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 86. 2020. С. 246–258. URL: <http://www.apdp.in.ua/v86/34.pdf>.
5. Черноус Ю.М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : монографія. Київ : Видавничий дім «Скіф», 2012. 448 с.
6. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 460 с.
7. Криміналістика : підручник. / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
8. Криміналістика : підручник / за ред. В.В. Тіщенка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 556 с.
9. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/17/shepitko.pdf>.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
11. Капліна О. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 2013 р.). ОДУВС, Одеса, 2013. С. 223–229.
12. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 р. № 5076-VI. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
13. Гвоздюк В.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. ... доктора філософії : 081 «Право». Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 294 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19896/5/dysert_hvozdiuk.pdf.
14. Case of Soare and Others v. Romania (Application No. 24329/02) : Judgment European Court of Human Rights, 22 February 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-201375>.

15. Справа «Падуро проти України» (заява № 48229/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 11 грудня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a33#Text.
16. Справа «Маснева проти України» (заява № 5952/07) : рішення Європейського суду з прав людини від 20 березня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_906#Text.
17. Case of Rantsev v. Cyprus and Russia (Application No. 25965/04): Judgment European Court of Human Rights, 7 May 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96549>.
18. Справа «Бучинська проти України» (заява № 35493/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 квітня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a67#Text.
19. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
20. Єфімов М.М. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : конспект лекцій. Дніпро. 2016. 71 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/082920.1.pdf>.
21. Тіщенко В.В., Аркуша Л.І., Плахотіна В.М. Криміналістика : навчально-методичний посібник. 4-ге вид., переробл. і доповн. Одеса : Фенікс, 2013. 338 с.
22. Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.
23. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. С. 138–235.
24. Криміналістика : підручник / В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв та ін. ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2011. С. 374.
25. Криміналістичні технології у розслідуванні злочинів. *Бібліотека Studies* : сайт. URL: <https://studies.in.ua/kryminalistyka-shaprgalky/3670-krimnalstichn-tehnologyi-u-rozsliduvann-zlochinv.html>.
26. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеська нац. юрид. акад. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
27. Самойленко О.А. Значення початкового етапу розслідування злочинів в криміналістичних методиках (за матеріалами практики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі). *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) у 2 т. Одеса : ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 416–419.
28. Мілевський О.О. Початковий етап досудового розслідування злочинів, вчинюваних у зоні Чорнобильської АЕС. *Міжнародний юридичний вісник*. Нац. ун-т держ. податкової служби України. Вип. 1 (2). 2015. С. 108–114.
29. Пчеліна О. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2016. С. 167–170. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bf9e672d-2523-40cb-933e-4d1dcd6556cf/content>.